

MIRVARI QƏHRƏMANOVA
Bakı Dövlət Universiteti

SƏTTAR AXUNDOV AŞIQ BİLAL HAQQINDA

Şirvan aşiq şeirinin XIII yüzillikdən başlayan zəngin tarixi, ümumazərbaycan aşiq yaradıcılığının formalaşmasına təsir göstərən qüdrətli yaradıcılıq ənənələri vardır. Molla Qasım şeiri ilə yaranıb formalaşan Şirvan aşiq şeirinin müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı nümayəndələri olduğu kimi onun çoxsaylı toplayıcıları, nəşirləri və tədqiqatçıları da olmuşdur. Onlardan biri də ötən əsrdə xalq ədəbiyyatının yazıya alınmış nəşr edilməsində böyük xidmətləri olan Səttar Axundovdur. Uzun illər respublikanın xalq yaradıcılığı təşkilatlarında çalışan, bir çox toplama işləri, dəyərli məqalələri ilə yadda qalan Səttar Axundov aşiq şeirimizin dəyərli nümunələrini toplayıb çap etdirmiş, müxtəlif el aşıqlarının irsinin unudulub yaddan çıxması üçün dəyərli işlər görmüşdür. Səttar Axundovun belə toplama işlərindən biri də onun "Aşiq Bilal" kitabıdır (1,s.27). 1960-cı ildə çapdan çıxan bu kitabça XX əsr Şirvan aşiq şeirinin ustad sənətkarı Aşiq Bilalın represiyadan sonra nəşr edilən ilk kitabıdır. Səttar Axundovun böyük zəhməti sayəsində toplanmış və çıxan bu kitabçada aşığın həyatı, yaradıcılığı barədə müxtəlif şəkildə danışılır. Müəllif yazır ki: "Aşiq Bilal 1872-ci ildə Şamaxı qəzasının Qəşəd kəndində anadan olmuşdur. Atasını Mustafanın Kərim bəyin nökrəri olmuş və 1880-ci ildə vəfat etmişdir. 8 yaşında ikən atadan yetim qalan Bilal anasının himayəsində böyümüş və 12 yaşından aşıqlığa həvəs göstərmişdir. Atasının dostu Mirzə Veysdən oxumaq, yazmaq öyrənir və o dövrdən başlayaraq Bilal özündən əvvəl və özü ilə bir vaxtda yaşayan görkəmli aşıqların ənənələrini öyrənir, bir neçə ildən sonra o, artıq toy məclislərinə gedir, öz sazı və sözü ilə məşhurlaşır." Kitabda yazılan ön sözdə Aşiq Bilalın ilk yaradıcılığı, onun ilk gəraylılarının xalq arasında böyük əks-səda verib onu məşhurlaşdırması və 1911-ci ildən başlayaraq aşığın kəskin ictimai-siyasi, sevgi-məhəbbət məzmunlu lirik şeirlər yazması önə çəkilir.

Aşıq Bilalın sazında yeni həyat quruculuğu, Aprel inqilabı, Qızıl ordu və Lenin haqqında tərənnüm motivlərinin güclü olmasından bəhs edilir. Müəllif yazır: “Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra Aşıq Bilal sosialist həyatının ayrı-ayrı sahələrindən – məhəbbətdən, təbiətdən, sənətdən onlarla qoşma, gəraylı yazmışdır. O, məşhur xanəndə Şəkili Ələsgərin, Cabbar Qaryağdıoğlunun yaxın dostu olmuşdur” (1,s.5).

Kitabçada verilmiş müxtəsər ön sözün sonunda S.Axundov aşığın yaradıcılığını öyrənməyin vacib olduğunu dönə-dönə xatırlatsa da, Aşıq Bilalın 1938-ci ildə olan represiyası və güllələnməsi, 1956-cı ildə bəraət alması barədə heç nə demir.

Təkcə onu xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, XX əsr Şirvan şeirinin görkəmli davamçılarından biri olan Aşıq Bilal ötən əsrin əvvəllərində Şirvan aşıq şeirinin və aşıq musiqisinin inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş, klassik aşıq şeiri ənənələrini davam etdirməklə yanaşı, yeni dövr şeirinin yaradıcılarından biri olmuşdur. Aşıq Bilalın şeirlərində klassik poetik ənənələrin davam etdirilməsi, onun dövrün ədalətsizliyinə etirazı yeni hakimiyyət qurucularının xoşuna gəlməmiş və 1938-ci ildə heç bir əsas olmadan, hökumətin əleyhinə təbliğat apardığına görə onu xalq düşməni hesab edib güllələmişlər. Bundan sonra aşığın zəngin irsi dağıdılmış, onun xalq arasında yaddaşlarda yaşayan şeirlərinin kiçik bir qismi Səttar Axundov tərəfindən ilk dəfə çap olunmuşdur. Haqqında danışdığımız kitabçada aşığın on beş şeiri toplanmışdır. Onlardan səkkizi qoşma, beşi gəraylı, ikisi isə müxəmməsdir. Bu şeirlər 1913-cü ildən başlayaraq repressiyaya qədərki dövrü əhatə edən nümunələrdir.

Aşığın ilk şeirlərində ictimai məzmun, zəmanəsinin ədalətsizlikləri, kəndxudaların xalqı incitməsi, onların varidatını əlindən alıb, dilənçi gününə salmasına etiraz güclüdür. Qoşmada təkamülə, ədalətə çağırışla yanaşı, yoxsullara, kasıblara mərhəmət etməyə çağırış da güclüdür:

Qəlbim haqq çağırır, dilim ədalət,
Zalıma zülm edin, məzluma hörmət,
Çox çəkib dünyada Bilal əziyyət,
Kəsilib hər yandan çarə, neyləsin!

Qoşma nikbin sonluqla bitir. Aşıq ümid edir ki, bu zülm uzun çəkməz, haqq öz yerini tapar, zalımlar cəzalarına çatarlar.

Aşıq Bilalın bu qəbildən olan şeirləri arasında “Görməyir”, “Düşmüşəm”, “Pristavın əlindən” qoşma və gəraylıları öz məzmun dolğunluğu ilə seçilir.

Topluda Aşıq Bilalın bir ustadnaməsi verilmişdir. Buradan görünür ki, Aşıq Bilal xalqın yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərini qoruyub saxlamağı üstün tutaraq, yalançı din xadimlərindən, namərd, satqın adamlardan uzaq olmağı vacib hesab edirdi:

Namərd ilə şirin şərbət içməkdən,
Mərd ilə içməyə ağı, yaxşıdır.
Yalançı molladan, qanmaz səfidən,
Mey paylayıb, qanan saqi, yaxşıdır.

Namərd olan, yaxın durma qarışma,
Sirr sözünü hər ötənə danışma.
Düşmən ilə ülfət qılma, barışma,
Namərdlərə olsan yağı, yaxşıdır.

Yazıram, oxunsun bir böyük dastan,
Müxənnət əlilə pozular bostan.
Namərdlik eyləyən nanəcib dostdan,
Olmağından olmamağı, yaxşıdır.

Aşıq Bilal bu ustadnaməni əslində yaşadığı kənd barədə, oğlu Ağalar haqqında məlumat verməklə vücudnamə kimi tamalayır:

Aşıq Bilal Ağaların atası,
Qəşəd kəndi olub yurdu, yuvası,
Əgər dəysə bir insana xətası,
Kəsilsə qolunun sağı, yaxşıdır.

Aşıq Bilalın yaradıcılığında təbiət bütün gözəllikləri ilə vəsf olunur. Ustad sənətkar təbiət gözəllikləri arxasında bəzən ictimai məzmun axtarır, insanları təbiət gözəlliklərini qorumağa çağırır. Bu baxımdan “Kəklik” gəraylısı diqqəti daha çox cəlb edir:

Vurulmuşam camalına,
Gəl dərdimi qan, a kəklik!
Gəlin kimi ayağına
Sən qoymusan xına, kəklik!

Başın yaşıl, gözün qara,
Oxşayırsan nazlı yara.
Qaçma bizdən uzaqlara,
Qal bu yerdə sona, kəklik!

Qış sovuşub, yaz gələndə,
Qız, gəlinlər gül dərəndə.
Onlara gəl qarış sən də
Qaçma məndən yan, a kəklik!

Azad dolan bizim yerdə,
Son qoymuşuq qəmə, dərədə.
Aşıq Bilal məclislərdə
Nəğmə desin sana, kəklik!

Aşıq Bilalın lirik rübabı çox incə və zərifdir. Bu gün Şamaxı aşıq mühitində, xalq arasında, aşıqların repertuarında ustad sənətkarın gözəl gəraylıları dillər əzbəridir. “Aşıq Bilal” toplusuna onlardan biri olan “Öldürdü” gəraylısı da daxil edilmişdir:

Məni bir qələm qaşlının
Nazı öldürdü-öldürdü.
Çiyini xurmayı saçlının,
Nazı öldürdü-öldürdü.

Ağ əllərə həna yaxdı,
Zülfünü boynuma taxdı.
Naz eləyib mənə baxdı,
Gözü öldürdü-öldürdü.

Yar başına dolanmazdım,
Eşq oduna qalanmazdım,
Əğyar olsaydı yanmazdım,
Özü öldürdü-öldürdü.

Dəryalarda olar ada,
Mənə gəlsin yardan qada,
Bilalı yar, bir də badə,
Düzü öldürdü-öldürdü.

“Aşıq Bilal yaradıcılığının ən yaxşı illərində repressiya qurbanı olsa da o, XX əsr Şirvan aşığı yaradıcılığının klassik ənənələrinin qorunub saxlanması böyük xidmətlər göstərmişdir” (2, s.137).

Səttar Axundovun haqqında danışılan “Aşıq Bilal” toplusundan sonra ustadın yazıları yenidən toplanıb nəşr edilməyə başladı.

ƏDƏBİYYAT

1. “Aşıq Bilal”. Birləşmiş Nəşriyyat. Bakı, 1960
2. Azad Nəbiyev. “Aşıq məktəbləri”. Bakı, 2004.

М.А.Гахраманова

Саттар Ахундов об Ашыге Билале

РЕЗЮМЕ

В статье говорится об исследовательском труде Саттара Ахундова, посвященном выдающемуся творцу ширванского ашыгского стиха, ставшему жертвой репрессий Ашыгу Билалу. Дается оценка заслугам ученого в де-

ле собирания, издания и исследования литературного наследия, а также изучения жизненного пути ашыга. Своевременно приводятся примеры гошма и герайлы Ашыга Билала на разные темы, говорится об их поэтических особенностях.

M.A.Gahramanova

Sattar Akhundov about Ashiq Bilal.

SUMMARY

The article deals with the research work of S.Akhundov that is devoted to a creative representative of Shirvan minstrel verse, who became a victim of repressions in 1937, Ashiq Bilal. The author's hardwork in research and publishing the literary legacy of Ashiq Bilal is highly marked. Here are given samples of his qoshmas and geraylies written in various themes and their poetic features.